

ABDULLA SADIQOVTIŇ "BOSTANSIZ BÚLBIL"
ROMANINDAĖI ADAM ORGANIZMINE BAYLANISLI FRAZEOLOGIZMLER

Karimbaeva Anisa Sultanbay qızı

Qaraqalpaq mámleketlik universiteti

Qaraqalpaq tili hám jurnalistika

fakulteti 2-kurs studenti

Annotasiya: *Bul maqalada "Bostansız búlbil" romanında ushırasatuğın adam organizmine baylanisli (somatikalıq) frazeologiyalıq birlikler tańlap alınĖan misallar tiykarında tallanadı. Izertlewde frazeologizmlerdiń semantikalıq ózgeshelikleri, kórkem teksttegi stillik wazıypaları hám qaharmanlardıń ruwxıy jağdayın kórsetiwdegi ornı anıqlanadı. Somatikalıq frazeologizmler roman tiliniń emociionallıq-ekspressivligin kúsheytıp, avtor stilin jarıtıp beriwge xızmet etedi.*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada "Bostansız búlbil" romanida uchraydigan odam organizmiga oid (somatik) frazeologik birliklar tanlangan misollar asosida tahlil qilinadi. Tadqiqotda frazeologizmlarning semantik xususiyatlari, badiiy matndagi stilistik vazifalari hamda qahramonlarning ruhiy holatini ifodalashdagi o' rni yoritiladi. Somatik frazeologizmlar roman tilining emotsional-ekspressivligini oshiruvchi muhim vosita sifatida baholanadi.*

Abstract: *This article analyzes selected somatic (body-related) phraseological units found in the novel "Bostansız búlbil". The study focuses on their semantic features, stylistic functions in the literary text, and their role in expressing the emotional and psychological states of the characters. The findings show that somatic phraseological units serve as an important expressive means that enhance the emotional and stylistic richness of the novel's language.*

Аннотация: *В статье анализируются отдельные фразеологические единицы соматического характера, употребляющиеся в романе «Bostansız búlbil». Рассматриваются их семантические особенности, стилистические функции в художественном тексте, а также роль в передаче эмоционального и психологического состояния персонажей. Установлено, что соматические фразеологизмы являются важным выразительным средством, усиливающим эмоционально-экспрессивную насыщенность языка романа.*

Gilt sózler: *frazeologizm, somatikalıq frazeologizmler, kórkem tekst tili, qaraqalpaq ádebiy tili, "Bostansız búlbil" romanı, semantikalıq hám stilistikalıq tallaw*

Frazeologiyalıq birlikler kórkem teksttiń obrazlılığın hám kórkemligin arttırıwshı áhmiyetli til birliklerinen esaplanadı. Atap aytqanda, adam organizmine tiyisli (somatikalıq) frazeologizmler insannıń ishki keshirmeleri, ruwxıy jağdayı hám sociallıq qatnasıqların bildiriwde aktiv qollanıladı. Bul maqalada Abdulla Sadıqovtıń "Bostansız

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS

búlbi" romanında ushırasatúğın ayırım somatikalıq frazeologizmler tańlap alıńǵan mısallar tiykarında tallanadı.

Bul romanda tiykarınan kóz, qulaq, qabaq, tańlay, til, tis, dize, bas, bet, júz, eziw, awız, júrek, judırıq sıyaqlı adam organizmine baylanıslı frazeologizmler qollanılǵanın kóriwimizge boladı.

Máselen: kózleri tórt bolıp kútiw frazemasın jazıwshı “Mine, endi kúni menen kózleri tórt bolıp kútken awız ashar baslanıp hámmesiniń qudayları berip qaldı” kórinisinde qollanǵan. Bul turaqlı sóz dizbegi qandayda bir nárseni kóp waqıt kútiw yamasa asıǵıslıq penen kútiw mánilerinde jumsalǵanın kóriwimizge boladı.

“Sá, kóz ashqannan beri xalqımız xannan azap kórip kiyatırǵan eken ǵoy” gápinde bolsa kóz ashqannan frazeologizmi qollanılıp, ol tuwılǵannan baslap házirge shekem degen mánini ańlatıp tur.

Kóziniń astınan qaraw degen bildirtpey qaraw mánisinde jumsalatúğın turaqlı sóz dizbegin jazıwshı romanında “Kóziniń astınan qaraǵan Arzı da bir Berdaq emes, Jaraqpannıń da ishinen ózin sógip otırǵanın, usı waqıtqa shekem de solay bolıp kelgenin hám ele de usılay bolıp qalaberetúğının jaqsı sezip otır” kórinisinde qollanǵan.

“Al, mayda qoy-janlıqlardıń bolsa, qoraǵa qamalǵanın Berdaqtıń kózi shaldı” gápine názer awdaratúğın bolsaq, bunda birden kórip qalıw mánisin beretúğın kózi shaldı frazeması qollanǵanlıǵın kóriwimizge boladı.

“Bostansız búlbi” shıǵarmasında insan organizmine kiretúğın qabaq sózine de baylanıslı frazeologizmler ushırasadı. Máselen: Qabaǵı qatıńqı – qabaǵı úyiwli mánisinde. Bul turaqlı sóz dizbegi kóbinese adamnıń sırtı kórinisin súwretlewde qollanıladı. “Uzın bel, torı júrmeldiń ústindegi qara tawdıń tasınan piship alǵanday, qap-qara murtları shıyratılǵan ala kózli, jigit aǵası jasıdaǵı kisiniń de qabaǵı qatıńqı”. Bul jerde de qollanılǵan frazeologizm qabaqtıń úyiliwi mánisin berip tur.

“Jalaldıń qabaǵı ashılısıp sala berdi” degen gápinde bolsa qabaǵı ashılısıw frazeması qollanılǵan. Bul frazeologizm ashıwdan túsiw mánisinde jumsalǵanlıǵın kóriwimizge boladı. Avtor bul frazema arqalı qaharmannıń ruwxıy jaǵdayın kúshli emocional fon menen súwretleydi.

“Bostansız búlbi” romanında avtor sóylewde aktiv jumsalatúğın adam organizmlerin yaǵnıy awız, tańlay, til, tis, eziw sıyaqlı sózlerden jasalǵan frazeologizlerdi ónimli qollanǵan. Máselen: Til qatıw – sóylew mánisinde jumsaladı. “– Haw, biyaǵa!.. Biy aǵa!! – dep, ózine shorshına til qatıp turǵanlarǵa”. Bul jerde frazeologizm ekspressivlik xizmetinde kelgenlin kóriwimizge boladı.

Tilin tislew frazeologizmi joqarıda keltirip ótken til qatıw frazemasına mánisi jaǵınan antonim bolıp keledi. Bul turaqlı sóz dizbeginen avtor dóretpesinde ónimli qollanǵan. Máselen: ““Qutlımurat gereńniń úyinde pánt jep qaytqan jasawılbası, sonlıqtan da kúta ashıwlı” deyin dep barıp, tilin tisledi, sóziniń izin burıp jiberdi - ...júdá bir alqımı keń.” Bul jerde tilin tislew frazeması sóylemey qalıw mánisinde kelgen.

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS

“Sonnan ashıwım keldi de Jalaljan menen til biriktirip, hiyleni iske qosıp jiberdim.” Bul gápte adam organizmlerinen “til”ge baylanıslı til biriktiriw frazeması qollanılğan. Bul turaqlı sóz dizbegi aldın ala oylasıw mánisinde jumsalğan.

Avtor tańlayına tatıw frazemasın óz shıǵarmasında ónimli qollanǵan. Máselen: “Salıqtı tóley almaǵan ushın esigindegi tańlayına tatıp otırǵan jlǵız sıyırına, hátte tákiymetine shekem almadıq pa?”, “Mına, shımshıraqtay balalarımın tańlayına tatıp otırǵan jalǵız sıyırım”. Tóbede keltirilgen gáplerde tańlayǵa baylanıslı tańlayǵa tatıw turaqlı sóz dizbegi awqat bolıw, tamaq bolıw mánisinde qollanılǵanlıǵın kóriwimizge boladı.

Tisti-tiske basıw turaqlı sóz dizbegin avtor tómendegishe qollanǵan. “Lekin ilaj joq. Tisti-tiske basıp shıdawǵa tuwra keledi!” Bul gápte avtor frazeologizmnıń mánisin de sheberlik penen berip ketken. Tisti-tiske basıw frazeması qaraqalpaq tilinde shıdaw mánisin bildirip keledi.

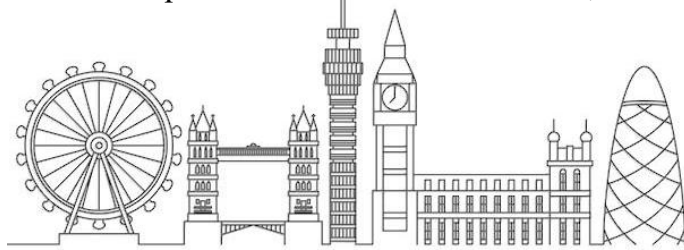
“Nayzabaydıń eki eziwi eki qulaǵına jetipti. – Háy ózim-ám usılay shıǵar, dep edima-aw.” Bul mısálǵa názer awdaratuǵın bolsaq, qollanılǵan turaqlı sóz dizbeginde adam organizmleri atamasın ańlatatuǵın eki sózdi ushıratamız, yaǵnıy olar eziw hám qulaq. Bul frazeologizm qaharmannıń quwanışlı túrde kúlip atırǵanlıǵın dál súwretlep kelgen.

Awız jalasıp ketken – birge qatnasadı, tili bir degen mánilerdi ańlatadı. Bunda awız sózi óziniń ańlatıp turǵan mánisinen pútkilley basqasha mánide jumsaladı. Bul turaqlı sóz dizbegin frazeologizmlerdiń frazeologiyalıq ótlesiw túrine jatqarsaq boladı. Shıǵarmada “Sebebi, olar tikkeley xannıń ózi menen baylanısıp, awız jalasıp ketken” kórinisinde unamsız mánide jumsalǵan.

Romanda avtordıń sheberligine bola tilimizde paydalanıp júrgen ayırım frazeologizmlerdiń ózgerilip qollanılǵanlıǵın da kóriwimizge boladı. Máselen, aq kókirek mánisin bildiretuǵın qabırǵasınan júregi kóriniw frazemasın avtor ashılǵan awzınan ókpesi kóriniw formasında bergen. “Ashılǵan awzınan ókpesi kórinip otırǵannan keyin Berdaq onıń sózin bóliwge júrek etti” Berilgen gápte ashılǵan awzınan ókpesi kóringen degen turaqlı sóz dizbegi menen bir qatarda adam organizmleriniń biri bolǵan júrek sózi qatnasqan júrek etiw frazeologizmi de qollanǵan bul frazema batınıw mánisi menen birge shıǵarmaǵa ekspressivlik mánini de berip otır.

Qaraqalpaq tilinde ónimli qollanılatuǵın bası tasqa tiyiw frazeologizmi “Bostansız búlbil” romanında da jiyi qollanılǵan. “Yamasa bendeniń óz bası tasqa tiymey turıp basqanıń qátesinen sabaq almaytuǵındur”. Bul turaqlı sóz dizbegi aljasıq, qátelesiw mánisin bildirip keledi.

“Keshe awıldıń eginlerin suwıq urıp ketkende qanshama arqasınıń qıshıwı qanıp, quwanǵanınan tóbesi aspanǵa tiyiwine eki eli qalıp edi...” Berilgen mısalda adam organizmleri atamaların ańlatatuǵın arqa hám tóbe (bul jerde bas mánisinde kelgen) sózlerinen bolǵan arqasınıń qıshıwı qanıw, quwanǵanınan tóbesi aspanǵa tiyiw frazeologizmleri sheberlik penen qollanılǵan. Arqasınıń qıshıwı qanıw – tınıw, kewli jay tabıw mánilerin ańlatsa, quwanǵanınan tóbesi aspanǵa tiyiw – quwanıw mánilerin bildiredi. Tóbesi aspanǵa tiyiw frazemasınıń tilimizde biqansha variantları bar máselen,

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS

tóbesi kókke jetiw, bası aspanğa jetiw h.t.b. Avtor bul turaqlı sóz dizbekleri járdeminde qaharmannıń ruwxıy halatın tolıq ashıp bere alğan.

Dize búgiw – otırıw mánisinde qollanıladı. Shıǵarmada tómendegishe jumsalǵan. “Sırttan kirip kelgen Eshniyaz hámmege sálem berip, birim-birim kórisip bolıp, dize búkti”. Kórinip turǵanında dize búgiw frazeologizmi shıǵarmada háreketti bildirip kelgen.

Abdulla Sadıqovtıń “Bostansız búlbil” romanında júz sózinen jasalǵan turaqlı sóz dizbeklerin jiyi ushıratıwımız múmkin. Máselen, “Lekin Ernazardıń júzi jılmaadı – “saqalımdı sıyla” emish?!”; “ – Jańa abayladıńız ba? – Jaraqpannıń júzine jıllılıq juwırdı.”; “– Qáne, qaysı? – Báyıtıxannıń júzine jıllılıq juwırdı”. Joqarıda keltirilgen mısallardaǵı frazeologizmlerdiń barlıǵı júz sózinen jasalǵan bolıp, keltirilgen birinshi gápte ashıwınan túspew mánisinde, al, ekinshi hám úshinshi gáplerde bolsa, keypiyatı jaqsılanıw mánisinde jumsalǵan. Bul turaqlı sóz dizbekleri shıǵarmada obrazlardıń ishki keshirmelerin, emociyasın súwretlewde sheberlik penen qollanılgan.

Júz sózine sinonim sıpatında qollanılatuǵın bet sózinen de jasalǵan birqansha frazeologizmler romanda jumsalǵanlıǵın kóriwimizge boladı. Mısalı, beti shıdaw yaǵnıy uyalmaıw mánisin ańlatadı. Bul turaqlı sóz dizbegin avtor tómendegishe qollanǵan. “Neshshe iret salıq dep talanǵan bul elge betiń shıdap, bul xabardı qalay ayta alarsań!”.

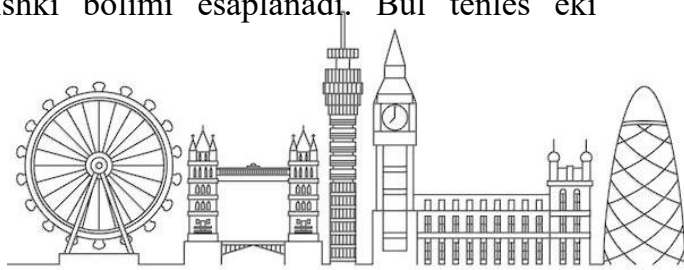
Romanda mańlay sózinen jasalǵan mańlayı qara turaqlı sóz dizbegin de ushıratamız. “– Men mańlayı qara endi ne qılıwım kerek edi!”. Mańlayı qara frazeologizmi ádette baxıtsız, áwmetsiz mánilerin beredi, biraq bul jerde atap ótilgen mánilerden tısqarı ókiniw, ózin-ózi ayıplaw sıyaqlı kúshli emocional-ekspressivlik mánilerin de bildirip kelgen.

Júregi suw ete qalıw frazeologizmin “Bostansız búlbil” romanında jiyi ushıratıwımız múmkin. Máselen, “Ernazardıń júregi suw ete qaldı. Qaysı balańa ata bolmaǵır bulay etip júr?!”, “– Biy aǵam sizlerdi shaqırıp atır, dedi jayparaxat. Berdaqtıń júregi suw ete qaldı.” Berilgen eki gápte de júregi suw ete qaldı frazeologizmi qorqıp ketiw, shorshıp ketiw mánilerinde jumsalıp qaharmanlardıń ruwxıy halatın sıpatlap kelgen.

Adam organizmleriniń biri esaplanatuǵın “qol” sózine baylanıslı frazeologizmler de ushırasadı. Máselen, “– Sonda endi, óz elinde, óz tuwısqanlarınıń arasında sol nasharǵa járdem qolın sozatuǵın bir jigittiń tabılmaǵanı, ya?!” Bul gápte járdem qolın sozıw frazeması járdem beriw mánisinde jumsalǵan.

Shıǵarmada turpayılaw bolsa da awızeki tilde júdá kóp qallanılatuǵın eki qolın murnına suǵıw frazeologizmi birneshe jerde jumsalǵan. Máselen, “– Há, onda, ábden eki qolların murınlarına suǵıp qalǵan eken-ǵoy”. Bul turaqlı sóz dizbegi adam organizmlerin ańlatatuǵın eki yaǵnıy murın hám qol atamalarınan jasalǵan hám ol heshnársesiz qalıw mánisin ańlatadı.

Avtor teńles eki komponentli frazeologizmlerden de sheberlik penen qollanǵan. Ashsam alaqańımda, jumsam judırǵımda frazeologizmindegi alaqań –bilek penen barmaqlardıń arasındaǵı jaylasqan qoldıń ishki bólimi esaplanadı. Bul teńles eki

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC
SOLUTIONS

komponentli frazeologizm shıǵarmada tómendegishe jumsalǵan. “Áne, xun aǵa, endi sol Berdaq degenińniń awılı ashısam – alaqańımda, jumsam – judırıǵımda bir bolmay kórsin!” Bul frazema kigedur ǵárezli bolıw, baǵınıshlı bolıw degen mánini bildiredi.

Juwmaqlap aytqanda, romanda ushırasatuǵın somatikalıq frazeologizmler qaharmannıń ruwxıy halatın ashıwda áhmiyetli stilistikalıq qural sıpatında xızmet etedi. Olar kórkem teksttiń emocionallıq-ekspressivligin arttırıp, avtordıń individual usılın kórsetedi.

PYADALANILǵAN ÁDEBIYATLAR

1. Aynazarova G. Qaraqalpaq tilinde teńles eki komponentli frazeologizmler. Nókis, “Qaraqalpaqstan”, 2020-jıl
2. Berdimuratov E. Házirgi qaraqalpaq tili. Leksikologiya. Nókis, 1994-jıl
3. Eshbaev J. Qaraqalpaq tiliniń qısqasha frazeologiyalıq sózligi. Nókis, “Qaraqalpaqstan”, 1985-jıl
4. Pirniyazov A. Qaraqalpaq tili frazeologiyalıq sisteması hám onıń stilistikalıq imkaniyatlardı. Nókis, “Qaraqalpaqstan”, 2020-jıl
5. Táńirbergenov J. Qaraqalpaq tilindegi feyil frazeologizmler. Nókis, “Qaraqalpaqstan”, 2021-jıl

